

NICOLAE SENTIVANI ÎN REVOLUȚIA ROMÂNILOR DE LA 1848*

Aurel Răduțiu**

Abstract: *The study introduces to the reader the biography of a less known, but significant personality among the 19th century Transylvanian Romanians living in the Saxon seat of Orăștie (Mühlbach). Nicolae Sentivani (1796-1856), the author's ancestor, was the Greek-Catholic priest in Turdaș, then, after his first wife's death, he remarried, leaving priesthood, and became the village notary. During the years of the revolution, between May 1848 and the summer of 1849, Nicolae Sentivani involved himself in the organization and struggles of the Romanian revolutionary forces, taking over both the administration and the military control over the Orăștie seat. Historical documents testify his great capacity in working out programmatic acts and grievances of the local Romanian population, as well as his special abilities as a military commander, namely as a tribune (since January 1849) and prefect (since April 1849) at the head of the Romanian legion organized in the Sebeș prefecture. After the revolution, together with other great Romanian revolutionaries from Transylvania, Nicolae Sentivani was decorated by Austrian emperor Franz Joseph, on 16 October 1852 personally receiving for his merits the St. Ann Cross 3d class.*

Aurel Răduțiu's study depicts an unknown biographical portrait of a Transylvanian Romanian forty-eight, shaping a chapter of local history from Turdaș. Moreover, from now on historiography has to reconsider the multiple roles, as a priest, notary, military leader and national militant, played by this interesting personality, Nicolae Sentivani, including him in the gallery of the forerunners of the Romanian national movement in Transylvania in the first half of the 19th century.

Keywords: biography of Nicolae Sentivani (1796-1856), 1848 revolution, Transylvania, 1848 Romanian tribunes and prefects.

O sumară schiță biografică ne arată că s-a născut în anul 1796 la Turdaș (județul Hunedoara) și a făcut studii la Facultatea de Filosofie a Universității din Pesta¹,

* Acest studiu este finanțat printr-un grant al Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică, CNCS-UEFISCDI, nr. proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0064, titlu proiect: „Armatele imperiale și românii (1848-1849). Mărturii militare secrete din arhivele rusești și austriece”, director de proiect: Ela Cosma / This study is supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS-UEFISCDI, project number PN-II-ID-PCE-2011-3-0064, project title: „The Imperial Armies and the Romanians (1848-1849). Secret Military Testimonies from the Russian and Austrian Archives”, project manager: Ela Cosma.

** Cercetător științific III, Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: istorie@academia-cj.ro

¹ Horea Opincă, *Din trecutul luptelor noastre naționale. Tribunalul Nicolae Sentivani de la Turdaș*, „Solia Dreptății” (Orăștie), 1941, nr. 36; localizarea la Romos (lângă Orăștie) a originii sale, de S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49* (infra: S. Dragomir, *Stud. și doc.*), vol. V, Cluj, [1946], p. 171, preluată și de M. Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p. 56, ca și de Cristina Oprescu, Stela Mariana Checiu, *Preoți români în Revoluția din Transilvania*

în cadrul căreia se pregăteau în specialitățile teologice și viitori preoți. Se căsătorește în 1824 cu Salomia Todor, amândoi de religie greco-catolică. Slujba cununiei este oficiată de Iosif Sima, parohul din Spini, din vecinătate, într-o zi de sâmbătă a lunii februarie, în 7, stil nou, avându-i ca nănași pe Dumitru Bâldea cu soția Salomia și ca martori pe Ioan Lula și Săvu Toader, după cum însuși consemnează în *Protocolul cununărilor*, chiar la poziția nr. 1 din acest registru². Subliniază acest fapt și într-o însemnare cu privire la starea parohiei pe care tocmai începuse să o păstorească: „*Stărnindu-să Sfânta Unire aici în Turdaș ca din somn prin mine, mulți ani fiind apăsată de eresul schizmaticesc, întru aceste protocoale a însemna am făcut eu mai întâi început. Nicolae Sentivani, a Turdașului unit paroh.*”³

Într-adevăr, așa cum se adevărește și din izvoarele statistice ale vremii, el a avut un rol însemnat în revenirea la *uniație* a unui număr semnificativ de credincioși dintre urmașii celor care pe la 1759-1760 se reintegraseră cu toții bisericii ortodoxe. Dacă la 1750 în Turdaș conscripția clerului și credincioșilor greco-catolici consemna un număr de 225 de suflete, cu templu propriu, la care slujeau doi preoți⁴, la 1760-1762 conscripția făcută de oficialitățile provinciei cu prilejul reglementării raporturilor între cele două confesiuni, față de cele 111 familii înscrise la ortodocși, din dreptul celor de religie greco-catolică nu se consemnează decât un preot, fără niciun credincios. Templul bisericii, și acesta, se atribuiseră ortodocșilor⁵. Parohia unită căzuse cu totul. Revenirea la *unire*, datorită strădaniilor și, firește, prestigiului personal al lui Nicolae Sentivani, s-a făcut treptat, un grup mai numeros, de 33 de familii, făcând acest pas în anul 1833⁶.

Spirit întreprinzător s-a dovedit a fi și în plan strict personal, în modul de a-și administra avutul, gospodăria proprie. Ținea o evidență riguroasă a veniturilor și cheltuielilor casei „peste fieștecăre an” într-un *Protocollum Domesticum*⁷, din care le reținem pe cele din anii 1831-1832. Acestea dezvăluie o anumită bunăstare, credem că peste media gospodăriei țărănești obișnuite a locului, cu tendințe evidente de prosperitate. În anul 1831 „*clăi de grâu frumos*⁸ am făcut 205 și secerătura cu 6 creițari clăia au stat”. Așadar, o gospodărie cerealieră cu muncă sezonieră plătită în bani. De adăugat că, paralel, investește pentru a-și spori

de la 1848, „Acta Musei Porolissensis”, 1998, XXII, p. 155, nu se susține! De amendat, de asemenea, identificarea greșită cu omonimul său contemporan, ungurul Szentivány Miklós, comisarul gubernial al Transilvaniei, în lucrarea *George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, *Correspondență (...)*, București, Edit. Minerva, 1973, p. 323, nota 2; și vol. VI (1983), p. 229, nota 6, și p. 231, nota 13.

² *Protocolul cununărilor din eparhia [protopopiatul] Cujeiului, parohia Turdașului a Vlădiciei Făgărașului. 1824-1874*, la S.J.A.N. Hunedoara (Deva), Colecția registrelor de stare civilă – Turdaș, nr. 5, p. 1.

³ Ibidem, pe foaia de titlu.

⁴ C. Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, *Secolul al XVIII-lea, Transilvania*, București, 1986, p. 272.

⁵ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 373.

⁶ *Diecesa Lugojului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 397.

⁷ Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, Secția de manuscrise, Ms. rom. 1218.

⁸ O clăie în părțile locului număra 25 de snopi.

suprafețele de cultură. Numai în acel an a cumpărat trei locuri (unul de la „rămășițele [urmașii] lui Kapranțai Marton, unul de la Kiș Ioța și altul de la Cărpaci Petru”) pentru care a plătit în total 227 Rfl. În același an a început zidirea caselor noi, cu înscrierea de rigoare a cheltuielilor necesare. Tocmeala [contractul] cu Bokor Janoš, mai marele echipei de zidari, a prevăzut pentru acesta suma de 200 de zloți și 10 ferdele de grâu; pe parcursul lucrărilor a mai plătit celorlalți zidari alte ferdele de grâu și de cucuruz. Notează apoi alte plăți la bărdași, lăcătuș, lucrătorii cu ziua. Acestora din urmă le-a plătit între 14 iunie 1831 și 21 aprilie 1832, de tot, 108 Rfl. „Cu Nicolae țiganu am tocmit 10 mii de cărămizi, mia cu 2 zloți, și bucate, peste tot, 5 ferdele de cucuruz și arvună i-am dat 1 Rfl.” Alte cheltuieli, pentru lemnele de gorun necesare structurii acoperișului, „două lemne”, cu 7 Rfl. A tocmit și plătit la rotar 24 Rfl. pentru un car nou, necesar transporturilor de materiale. „La fundamentul cășilor, cu o feștanie, m-am apucat în 28 aprilie 1832.”⁹ E de presupus că în acest an, spre toamnă, casele erau terminate.

În succesiunea cronologică a însemnărilor din *Protocol*, de această dată de interesul istoriei locale, e de reținut că: „În anul 1834, vara, au tăiat ungurii de aici fereștile cele mici, de către amiazăzi [ale bisericii] și le-au făcut mai mari, în care vreme mergând și eu să mă uit, cu alții lângă mine, am văzut pe păreți, cum căzuse văcălașu, sfinții zugrăviți.”¹⁰ Pictura murală cu sfinți, observată de Sentivani și ai lui, era proba materială că templul fusese mai înainte lăcaș de închinăciune al românilor, disputat cu încrâncenare când de unii, când de ceilalți dintre enoriașii români sau unguri de confesiuni diferite din Turdaș. E, desigur, biserica descrisă de Nicolae Iorga, văzută de el cu prilejul trecerii sale pe acolo în toamna anului 1905: „Biserica veche de pe deal, clădire de zid înconjurată cu o împrejmuire de pietre în risipă și împodobită cu un fruntariu în trei colțuri, e pusă în legătură cu cei doi Tordássy sau Turdășeni, Pavel și Mihail, care au fost înainte de 1600 episcopi calvinești ai românilor. Ungurii au smuls-o sătenilor noștri atunci când aceștia s-au întors la ortodoxie. La 1848 românii și-au luat-o îndărăt cu pompă mare și sobor de zece preoți dar au fost siliți apoi să o dea îndărăt comunității ungurești care se alcătuiește din vreo douăzeci de familii, deprinse și ele a vorbi românește.”¹¹

Cu privire la cele remarcate în treacăt de marele istoric, o mărturie din 1655 (1 iunie), lăsată de preotul și ctitorii de atunci ai bisericii românești, adeverește pentru posteritate: „Să se știe cum la anul 1582 de la Hristos biserica de la Turdaș, din Coastă, care încă de la daci (sic!) rămase românilor, a fost sub stăpânirea episcopului Alexă Tordaș, împreună cu toate pământurile de la câmp. Dându-se apoi dintre noi, dintre români calvini: Ion Bâldea, cui i s-a dat nume unguresc Szatmári János; Dumitru Jeledințan care după aceea s-a numit Lozsádi

⁹ Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, Secția de manuscrise, Ms. rom. 1218, f. 1 r-v.

¹⁰ *Ibidem*, f. 86 r.

¹¹ Nicolae Iorga, *Neamul Românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefată de I. Oprișan, București, Edit. Saeculum, 2009, p. 150.

*Demeter; Gruia Petru, care cu acest nume a și rămas, și Căpruță Adam, ce s-a numit Kapronczai Adam, împreună cu femeile lor și cu copiii, cu numărul 26 de suflete, craiul Ardealului, Măria Sa Gheorghe Rákoczi, la anul 1652, ne-au luat biserica, dimpreună cu pământurile de la câmp și le-a dat calvinilor ce s-au numit mai sus, pentru care multă vrajbă am avut cu ei. Neputând pridi, am fost siliți a ne face altă biserică, și aceea din nuiiele, care am lipit-o cu pământ și am vărut-o.*¹²

Un templu zidit din piatră și cărămidă credincioșii români din Turdaș au putut să ridice târziu, în 1774, „văleatul de la începutul bisăricei”, după cum consemnează inscripția, deasupra ușii, din interior, la intrarea în lăcașul sfânt¹³. În 1833, când cu revenirea la unire a celor 33 de familii, de care am mai amintit, Nicolae Sentivani a obținut pentru credincioșii săi și acest templu, ortodocșii primind în compensație 1786 fl.¹⁴, și urmând să-și construiască biserica lor, ceea ce au și făcut în scurtă vreme.

Nu va surprinde că în împrejurările evenimentelor din anii 1848-1849 animozitățile dintre români și unguri la Turdaș se vor acutiza dramatic, alimentate confesional de această „multă vrajbă” a unui trecut încărcat dureros de atâtea frustrări și nedreptăți.

Revenind la biografia omului nostru, e de notat că în 1833, spre sfârșitul anului sau la începutul anului următor, rămâne văduv. Se recăsătorește cu Eva (Vuța) Săvuț din Folt. Cununia e celebrată de popa Ioan Stoian din Pricaz în ziua de sâmbătă 24 ianuarie 1835¹⁵. Ca urmare, se retrage din preoție, funcționând ca notar comunal. Îi succede în parohie preotul Petru Budai¹⁶.

Se stinge din viață în anul 1856, fiind îngropat în cimitirul bisericii greco-catolice. În 1941 biograful său a încercat, fără să reușească, să-i identifice mormântul¹⁷. Posteritatea i-a păstrat însă numele și faptele cele bune, între care și participarea la evenimentele revoluției.

*

În epocă Nicolae Sentivani s-a simțit dator să se alăture acelor „bărbați pricepuți... care cu zel spre nația sa și cunoștința țării și a drepturilor omenești și politice” au fost chemați la Blaj pe data de 3/15 mai, prin circulara episcopului Lemeny din 9/21 aprilie¹⁸. În *Protocolul* casei, deja amintit – pe coperta a doua, în

¹² I. Georgescu, *Istoria bisericeii creștine universale*, Blaj, Edit. și Tipogr. Seminarului teologic, 1921, p. 148.

¹³ N. Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, București, Atelierele grafice Socec, 1906, p. 194.

¹⁴ *Diecesa Lugoșului. Șematism*, p. 397.

¹⁵ *Protocolul cununaților* (vezi nota 2), p. 8.

¹⁶ *Ibidem*, p. 8-22.

¹⁷ H. Opincă, *op. cit.*

¹⁸ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, II, Sibiu, 1890, p. 745.

interior – a notat conștiincios, spre știință: „*La Blaj va fi adunare în 3/15 mai, căpătând nația românească slobozenie de la Î[naltul] C[răiesc] Guberniu prin M[ăritul] D[ecret] din 17 aprilie a[nul] 1848, Nr. 5245, spre a se aduna protopopii, preoții și mirenii cei mai deșteptați, la Blaj, spre a se sfătui și nația românească a cere la dieta viitoare [drepturile sale].*” A participat la Marea Adunare ca reprezentant mirean din protopopiatul greco-catolic al Cugirului de care aparținea Turdașul. În cadrul adunării, în cea de-a doua zi, a fost ales membru în delegația care urma să prezinte dietei la Cluj memoriul cu privire la drepturile națiunii în sensul recunoașterii individualității sale etnice și politice în sistemul constituțional al provinciei¹⁹.

Revenit acasă de la Blaj, redactează și adresează adunării scaunului Orăștie, ca împuternicit de Turdaș, un memoriu cu data de 22 mai, prin care, în numele celor douăzeci de mii de locuitori români ai acestui scaun și al preoților lor, „*roagă pe onoratul domn președinte și nobila adunare scăunală să binevoiască a da o dispoziție clară deputaților ce vor fi aleși pentru dieta țării ca aceștia să se considere datori ca la proxima ei sesiune să pledeze eficient pentru susținerea doleanțelor locuitorilor români, cei mai numeroși din acest scaun*”. Urmează un număr de 24 de postulate prin care se cer: recunoașterea românilor ca națiune regnicolară, egală în drepturi cu celelalte națiuni ale țării; libertatea credinței și a ritului oriental; dreptul la petiționare în limba română; în satele unde nu există unguri și sași, procesele verbale să fie redactate în limba română; să fie desființate breslele, fiind dăunătoare pentru industrie; dreptul de a accede la toate demnitățile oficiale; desființarea dijmelor preotești și obligația statului de a asigura preoților salariu fără deosebire de confesiune; dreptul de a alege reprezentanți în orice fel de adunări ale țării; înființarea de școli românești; susținerea egală a sarcinilor publice în mod proporțional; religiile recepte să împartă și să folosească în mod egal veniturile ecclesiastice; iobagii să fie eliberați de prestarea robotei și să devină oameni liberi; ajutorarea tinerilor români să facă studii în străinătate; libertatea tiparului și desființarea cenzurii; recunoașterea religiei ortodoxe; înființarea unei școli normale pentru nevoile învățământului românesc la sate; desființarea celibatului și admiterea celei de a doua căsătorii pentru preoții văduvi; dreptul la congres național anual; episcopii români să nu atârne de mitropoliți străini; bisericile românești să aibă dreptul să-și aleagă mitropoliți proprii, să aibă dreptul să țină sinoade anuale; activitățile de interes public (ședințele) să se facă cu ușile deschise; să se șteargă vămile de la târguri, să se reducă taxele de sare și cele poștale; să se desființeze cerșetoria, invalizii să fie întreținuți de stat; în hotarul Turdașului, fântâna de apă sărată să se îngăduie pentru nevoile casnice comune; și, în al 24-lea rând, deputații scăunali în dieta țării să fie datori a susține dezideratele adunării de la Blaj²⁰.

¹⁹ *Ibidem*, p. 125-126.

²⁰ S. Dragomir, *Studii și doc.*, II, Sibiu, 1944, p. 480-483, după o copie în lb. germană, redactată și cu traducere în lb. română în *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. IV, București, Edit. Academiei RSR, 1988, p. 389-394.

Regăsim în textul lui Sentivani reformulate cu fidelitate punctele petiției națiunii române citită, explicată și adoptată de către Adunarea din 3/15 mai de la Blaj, la care însuși participase. De adăugat că, după dezbaterile în consiliul orășenesc, textul-memoriu cu cererile românilor a fost însoțit cu obligația de a fi susținut în dietă, cu excepția punctelor privitoare la desființarea breslelor și a vâmlor²¹.

La 28 mai e prezent la Cluj în delegația ce urma să prezinte dietei hotărârile adunării de la Blaj. Cu acest prilej semnează și el – cu precizarea profesiei, ca notar în Turdaș (*tordosi jegyző*) – actul alcătuit *ad hoc*, destinat de asemenea dietei, referitor la situația românilor de pe Pământul Crăiesc, pretinzând egala îndreptățire cu sașii la folosința hotarelor, munților, pădurilor, socotite patrimoniu comun al locuitorilor din acel teritoriu, nu numai sași, ci și români²².

În lunile care urmează, din vara și toamna anului, nu-i mai întâlnim numele în actele vremii. În acest răstimp, mai la începutul lui, datorită precipitării evenimentelor, escaladării conflictelor interetnice, teroarei insurecției maghiare ce bântuia întreaga provincie, prevăzător, și-a pus la adăpost familia – soția și cei doi copii – pe care i-a dus la Săcărâmb, pentru a-i ști în siguranță. În această localitate trăia o populație amestecată de români, unguri, sași, cehi, italieni, obișnuiți să conviețuiască pașnic, drept care, în timpul revoluției aici a fost liniște, după cum menționează în august 1850 Ludwig Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, într-un raport către Felix Schwarzenberg, prim-ministrul Austriei, despre călătoria sa prin acele părți²³.

Precauțiunea s-a dovedit a fi întemeiată. Ne informează în acest sens Horea Opincă – biograful eroului nostru –, probabil unul dintre urmașii lui Sentivani, cunoscător al istoriei familiale, păstrându-și însă anonimatul (scris în 1941) sub acest pseudonim, cu o conotație simbolică (și *Horea*, și *Opincă*), fiindcă la Turdaș, gospodăria, casele, acareturile, bunurile rămase i-au fost devastate și jefuite. Paguba, după estimări ulterioare, a fost evaluată la 5.000 de galbeni.

Deși nu mai era tânăr, trecuse deja prin cincizeci de ani de viață, se simte în putere și dornic să se implice în rezistența armată, în procesul de organizare a noilor structuri politico-administrative românești ale Transilvaniei, inițiate și coordonate de Comitetul Național de la Sibiu. Credem că e unul dintre cei care sub titlul generic *Scăunașii din scaunul Orăștie* se adresează la 8 decembrie Comitetului din Sibiu cu o suplică prin care cer reprezentanți civili români în magistratura scăunală, de asemenea, scaunul să fie recunoscut ca prefectură distinctă, cu prefect și subprefect proprii, deschilinită, se subînțelege, de prefectura Sebeșului în care era parte. Există între ei, în plan local, „*bărbați inteligenți*,

²¹ *Documente privind revoluția* (vezi nota precedentă), vol. V, București, Edit. Academiei Române, 1992, p. 486-487.

²² *Documente privind revoluția*, vol. V, p. 85-89, apud S. Dragomir, *op. cit.*, p. 483-486.

²³ Ela Cosma, *Revoluția de la 1848-1849. Un catalog de documente și regeste*, vol. II, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2005, p. 152.

capabili de a prețui spiritul timpului și stătători în a îmbărbăta pe români spre luptă dreaptă pentru Împărat și națiune". Sunt menționați: I. Papp Illyes, Nicolae Szentivány, I. Papp Balomirii, dar mai sunt și alții.

În scrisoarea de răspuns, cu data de 10 ianuarie 1849, sub semnătura lui Simion Bărnuțiu, președintele Comitetului Național, se arată că din motive de organizare militară, care reclamă în structura unei prefecturi cel puțin 100 de sate ca bază de recrutare a efectivului de luptători pentru o legiune, nu poate fi deschilinit scaunul Orăștie ca prefectură aparte, pentru că el nu are această capacitate. Va putea fi deschilinit cel mult în ce privește treburile civile. Cât privește organizarea militară, scaunul lor va ține pe mai departe de prefectura Sebeșului; ceea ce nu înseamnă că ei nu au dreptul să-și aleagă în funcții de comandă (centurioni, căpitani) pe acei bărbați în care comunitățile vor avea cea mai mare încredere²⁴.

Se știe că organizarea prefecturii Sebeșului, începând de la constituirea acesteia încă înainte de 16 octombrie 1848, s-a făcut nu fără anumite dificultăți. Se menționează în actele de referință anumite disensiuni între prefectul acesteia, Dionisie Marțian Popovici, și unii prefecți ai legiunilor limitrofe, ba chiar între acesta și tribunii și centurionii din propria prefectură. Erau unele incertitudini legate direct chiar de integrarea scaunului Orăștie în structura militară a prefecturii, constituită inițial numai pe teritoriile scaunelor Sebeș și Miercurea. „*Cine este la Orăștie? Cum stă scaunul acela? A organizat cineva garda într-însul sau nu?*” Sunt nedumeririle Comitetului exprimate de Laurian într-o adresă din 27 noiembrie, acel an, către prefect, pe care îl îndeamnă să porceadă personal acolo „*ca de o parte să organizeze acel scaun, de altă parte să depărtezi disensiunile*”²⁵.

Se simțea nevoia unor precizări cu privire la delimitări teritoriale mai adecvate ale prefecturii. Le vom găsi formulate în scrisoarea lui Simion Bărnuțiu către prefect din 16 decembrie în care se arată că prefectura pe care o comandă „*se întinde peste scaunul Sebeșului, Orăștiei și Miercurei, precum și peste satele vecine alăturate la prefectură, parte din Alba Inferioară, parte din comitatul Huniedoara, apoi din satele de dincolo de Mureș, din cele două comitate*”²⁶.

În ce privește integrarea scaunului Orăștiei în structura militară a prefecturii, lucrurile par a se fi lămurit la sfârșitul anului sau la început de an nou, 1849. La 24 ianuarie era de acum în funcția de tribun scaunul Nicolae Sentivani. Cu această dată prefectul i se adresează cu apelativul „domnule tribun”, poruncindu-i ca neîntârziat ce va primi scrisoarea „*să merjeți pi la sate și să strânjeți oameni, toți călăreți, pușcași și lăncieri și să plecați la Sebeșiu*”. Ca urmare, tribunul a decis să supună dispoziția prefectului unei dezbateri în cadrul adunării, cu participarea

²⁴ Textul integral al actului, după original, la Ioan I. Ienea, *Un document istoric al Orăștiei, „Solia Dreptății”* (Orăștie), 1932, nr. 18, cu reproducerea însemnelor de autenticitate: semnătura autografă (m.p.) a lui Simion Bărnuțiu și descrierea sigiliului rotund, imprimat în ceară de culoare roșie, cu inscripția circulară: *Comitetul Națiunei Române. 16 Octobrie 1848*, având în centru imaginea unui bărbat care ține în mâna dreaptă o ramură de măsline și în stânga, cumpăna dreptății.

²⁵ S. Dragomir, *Studii și doc.*, II, p. 324.

²⁶ *Ibidem*, p. 367; vezi și S. Dragomir, *Studii privind istoria revoluției române de la 1848*, ediție, note și comentarii de Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1989, p. 202-204.

efectivului militar din lagărul scăunal. Adunarea a avut loc la Orăștie în ziua de 26 ianuarie, „*hotărând aceasta: fiind noi, de Banat și Țara Ungureană, cale numai de două zile aproape, oamenii din scaunul acesta să nu se scoată și să nu se ducă în sus [adică în amonte pe râul Mureș] cale departe de mai multe zile, fără noi să fim datori a păzi și a apăra patria de către Hălmaj și de către Zam, cu frații sași și vecini prefecturii Hațegului, cu atât mai vârtos că în Orăștie, în Jeledinți, în Hinedoară, în Răcăstie, în Deva și în Hărau prea lesne se pot număra două-trei mii de unguri de cari în toată vremea ne temem și avem frică, depărtându-ne prea departe de acasă, bine vede această adunare a fi să ne păzim pe aici, între câinii aceștia, cari ieri, alatăieri săltau auzind că ungurii lor or cuprins orașele săsești și să păzim marjinile de către Banat și de către Ungaria la gurile aceste primejdioase. Care poftă și cerere cu grabă să se trimită la Comitet, de unde să se hotărască în partea acestui scaun ca oamenii noștri să țină lagărul său aici și să păzască și să se apere de vrăjmașii săi care le stau în cârcă.*” Semnează: „*Nicolaus Szentiványi, denom[inatus] vice Prefectus*”²⁷.

În aceeași zi, Friedrich Kirchner, judele regesc al scaunului Orăștiei, informează Comandamentul general al trupelor regulate din Transilvania despre hotărârea lui Sentivani (*Stuhltribunen*) de a nu se deplasa cu lăncierii săi la Sebeș, socotind mai importantă prezența lor la Orăștie²⁸.

Pentru lunile februarie și martie nu avem informații despre el și oamenii săi. În împrejurările dramatice ale confruntărilor cu insurgenții unguri ce se succed pe linia Mureșului, pe malul stâng al râului, între Sebeș-Orăștie-Deva, va fi trecut pe malul drept, considerat a fi strategic mai important ca aliniament de apărare a zonei centrale a munților, pe căile de acces către Zlatna, Abrud, Câmpeni. Referindu-se la rolul său în cursul evenimentelor, în acest sens, biograful său ne spune că în revoluție Sentivani a condus cetele de români din Valea Geoagiului și Bobâlna. În această zonă îl găsim când reappare în lumina mărturiilor scrise. Mai precis, în lagărul de la Balșa. Îl menționează aici în memoriile sale, fără a-i fi reținut și numele, Isaia Moldovan, aflat în trecere prin acele locuri ca refugiat. Era în aprilie, a doua zi de Paște, când – consemnează martorul – pe la opt ore de dimineață, o unitate de husari sub comanda lui Zeyk Ladislau, plecată din Deva, după un cvartir de noapte la Săcărâmb, a pornit în marș spre Zlatna, pe drumul de la Balșa. „*La Balșa însă era lagărul lui George Damian și un popă românesc din Turdaș; aici nu i s-a dat loc trecerii... l-au primit cu salve... și așa de bine cât căpitanul Zeyk a fost binișor plesurit [rănit] și a fost silit a se sui într-un car*”; „*românii i-au capturat și proviziile (pită și o vacă belită).* „*Abia scăpând cu rușine, Zeyk s-a întors seara iarăși la Săcărâmb iar dimineața s-a dus către Deva.*”²⁹

²⁷ Fotocopie, în Fondul de documente de la Institutul de Istorie din Cluj-Napoca, rezumat de Ela Cosma, *op. cit.*, I, p. 221, nr. 32.

²⁸ S. Dragomir, *Studii și doc.*, I, Sibiu, 1944, p. 69; Ela Cosma, *op. cit.*, II, p. 221, nr. 31.

²⁹ Isaia Moldovan, *Din întâmplările vieții mele. Note și schițe*. II. 1848/1849, în *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, studiu introductiv, ediție, note și glosar de N. Bocșan și V. Leu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1988, p. 271.

Tot la Balșa, unde își stabilise cartierul de comandă, emite la 1 mai un act de numire în funcția de tribun a popii Ioan Laslo din Peșterea (sat, comuna Băița, jud. Hunedoara): „*Denuminăciune. Domnul Ioan Laslo, parohul din Peșterea, pentru purtarea cea bună și pentru credință către Prea Grațiosul nostru Împărat și către Patrie, ce a arătat până acum, în vremea aceasta periculoasă a revoluții maghiare, se orânduiește de tribun în lagărul din părțile muntene cismarusiene. Toți românii, așadar, din tribunatul său și toți căpitanii se îndatorează a asculta de dânsul și la ordinul său a eși și a porni încotro îi va îndrepta în contra rebelilor maghiari.*” [Semnează:] „*Nicolae Szentiványi, Prefectul legiunilor române săbeșian și cismarusian.*”³⁰

La data când semna ca *prefect*, e de presupus că fostul prefect, Dionisie Marțian Popovici, părăsise deja Transilvania pentru a se refugia în Țara Românească, după cum susține (ipotetic) V. Slăvescu, biograful său³¹.

Continuă să poarte titlul de prefect (cu de la sine autoritate?) și după capitularea generală a insurgenței ungurești din vara anului 1849. În atmosfera încă tensionată după încetarea ciocnirilor militare, lucrurile se reazăază greu în normalitate. Se face bilanțul războiului civil, se fac anchete, se scriu rapoarte. Actele dezvăluie – coroborate – destule nepotriviri de atitudine. Incriminările nu s-au stins cu totul. Administrativ, regimul districtelor militare, de abia instituit, aparatul funcționează la nivel local, în lipsă de coordonare, se comportă adeseori confuz și arbitrar, ba chiar arogant. În această postură îl descrie pe Sentivani – după informații aflate indirect – scrisoarea din 22 septembrie trimisă de Nicolae Solomon lui Dumitru Moldovan, adjunctul civil al comandantului districtual de care țineau localitățile în care își exercitase autoritatea fostul tribun și mai apoi prefect, zicând că acolo el „poruncește”. Duce cu sine pe bucătarul („socaciul”) baronului ca să-i pregătească bucatele. „*Pentru care sătenii (din Rapolt) se jeluiesc, zicând că destul i-au jefuit ungurii, acum dânsul i-ar putea lăsa în pace. Cu un cuvânt, dispune precum voiește și oamenilor nu le place.*” E suspicionat și în legătură cu felul cum a rezolvat o anchetă de omor, victima fiind „o femeie de ungur sărmană din Hărău”. Cât de corect sau incorect a condus ancheta, nu s-a dovedit. „Nu știu ce a făcut dânsul pe acolo”, notează autorul scrisorii. Nu omite totuși să precizeze, chiar de la început, că în satele respective, vecine cu Hărău și Rapolt, a constatat „*multe intrigi între popi, și iarăși din cauza popilor între poporeni*”³².

La Turdaș, preocuparea stringentă e să-și refacă gospodăria. Face împrumuturi bănești de la bănci creditoare, de la diverși particulari, pe care n-a mai apucat să le restituie. Vor rămâne în sarcina urmașilor.

Se știe că între cei decorați pentru meritele câștigate în revoluție s-a numărat și Nicolae Sentivani. Inițiativa, luată în anul 1850, când s-au întocmit listele și înfăptuirea ei practică, a fost insistent și uneori pătimaș comentată în corespondența

³⁰ S. Dragomir, *Studii și doc.*, II, p. 260-261.

³¹ Apud L. Botezan, în vol. *Biografii istorice transilvane*, I, București, 2008, p. 336-337.

³² S. Dragomir, *Studii și doc.*, II, p. 130-131.

și memorialistica participanților la evenimentele din anii 1848-1849, ca și în stufoasa bibliografie a problemei³³.

Lui Sentivani decorația i-a fost înmănată personal la 16 octombrie 1852, după cum ne informează presa vremii: „*Tordașiu. (sic!) În 16 Octombrie a.c. se decoră în Orăștie, în casa pretorială, înaintea adunării Magistratului, Domnul Nicolau Sentivani, notariul Turdașului, cu Crucea S. Anei, de clasa a 3-a, după ce În[ălțimea] Sa Împăratul nostru îi dede concesiune de a purta această decorațiune. Cu ocaziunea aceasta ținu decoratul o cuvântare către Magistrat urând împărăteștilor binevoiențe toată fericirea, precum și Magistratului.*”³⁴

E și ultima informație despre el, acum spre sfârșitul vieții, încheiată în anul 1856. A lăsat în urmă doi fii, din a doua căsătorie, încă minori. Primul, Iosif, născut în 1843, a absolvit colegiul reformat din Orăștie, apoi Academia de drept din Sibiu. S-a stabilit și a funcționat ca notar public la Oravița. Lui îi aparține consemnarea despre „toate datoriile rămase de la tatăl meu” din *Protocolul* casei, făcută la 20 iulie 1860, pe când era „student în clasa VII gimnazială”, cu precizarea supervizării ca martor a tutorelui Isac Lula, sub tutela căruia se găsea, ca și fratele său Dionisie, mai mic cu un an.

Renunțând la școli mai înalte, în favoarea fratelui său, acesta a rămas acasă, în rosturile gospodăriei din Turdaș. S-a căsătorit în anul 1866, la vârsta de 22 de ani, cu Salomia Talabă, „*fată în pâr de 16 ani, de religie greco-neunită*”³⁵. A fost primarul comunei timp de 15 ani, urât și dușmănit de consătenii săi unguri, după cum notează biograful tatălui său. Din căsătoria lor au rezultat doi copii, Nicolae, care a pierit în Primul Război Mondial, și Palaghia, născută la 1870, căsătorită Răduț. Soțul ei, Ioan, a fost învățător, cel care a inaugurat la Turdaș învățământul primar în limba română. A funcționat neîntrerupt de la numirea sa în post la 1885, până la 1925, când s-a pensionat³⁶.

În noiembrie 1918 când obștea satului își exprimă adevărată uniune la unirea Ardealului cu regatul României, între primele semnături, din cele 361, depuse pe acel act³⁷, se aștern și numele urmașilor tribunului de la 1848, trăitori încă la acea dată în Turdaș: Salomia și Palaghia, soția, respectiv fiica lui Dionisie, și Maria (căsătorită

³³ Titu Maiorescu, *Scrisori din anul 1850*, „Convorbiri literare”, 1889, XXXIII, nr. 6 și 7; Nicolae Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj, 1924, p. 86, nota 3; Ion I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi*, București, 1931, p. 14-15 (crede că „Szent Ivany” nu există, fiind o greșeală de transcriere a numelui lui Simion Balint!); S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, Edit. Științifică, 1965, p. 270-271; Șt. Pascu, *Avram Iancu*, București, Edit. Meridiane, 1972, p. 206-211; *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente*, vol. I, editat de S. Retegan, D. Suciuc, G. Cipăianu, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1996, p. 392; N. Bocșan, R. Grăf, *Revoluția de la 1848 în Munții Apuseni. Memorialistică*, Cluj-Napoca, 2003, p. 203-204.

³⁴ „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), 1852, nr. 87, din 8 noiembrie, p. 338.

³⁵ *Protocolul cununărilor* (vezi nota 2), p. 33.

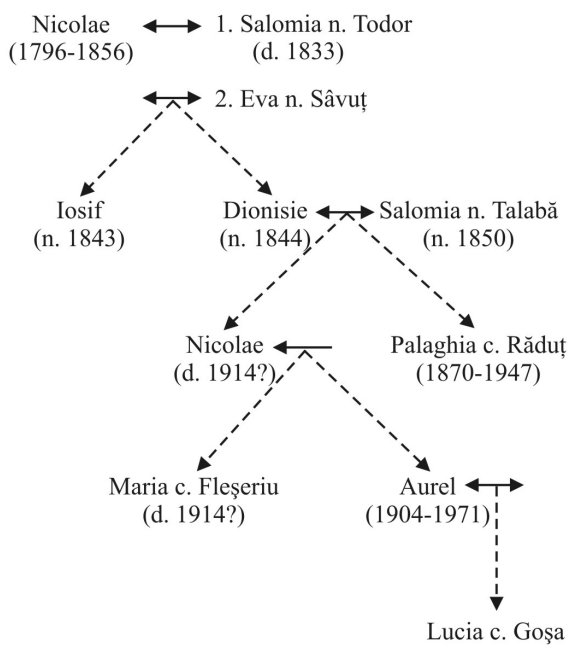
³⁶ Adrian Urițescu, Nicoleta Urițescu, *Turdaș: repere monografice*, Deva, Edit. Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, p. 126-127.

³⁷ ***1918 la români. *Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România*, vol. VIII, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 501-503.

Fleșeriu) și Aurel (1904-1971), fiica, respectiv fiul lui Nicolae, și el, fiul lui Dionisie.

Cu dispariția lor s-a stins în Turdaș numele Sentivani, a cărei notorietate se leagă de viața și faptele popii Nicolae, pe care le-am evocat în cele de mai sus.

Sentivani, urmașii

Anexă

Ex
Libris
Nicolai Kertészyni

FILOZOFUSOK'

É S

FILOZOFIA' HISTÓRIÁJA.

E L S Ő R É . S Z.

RÉGI FILOZOFUSOK' ÉS FILOZOFIA' HISTÓRIÁJA; KEZDŐDIK KRISTUS' SZÜLETÉSE ELŐTT
MINTEGY 1250 ESZTENDŐKKEL ORPHEUSON,
VÉGZŐDIK KR. SZ. UTÁN 550 ESZT.
SIMPLICIUSON, ÉSFOGLAL MAGÁBAN 1800 ESZTENDŐKET.

Kiadta KIBÉDI PÉTERFI KÁROLY,

Az Evangelico Reformátusok' Marus Vásárhelyi Fő Oskolájában Filozofiát, Anthropológiát és Politikát tanító közönséges és rendes Professor.

Marus Vásárhelyen. 1833.

Nyomtatott a' Ref. Koll. betűjével Felső Visti
KALI JÓSEF és SIMEON által.